

Hans Fallada

Alleen in Berlijn

Roman

Met nawoorden van de auteur
en Almut Giesecke

Cossee
Amsterdam

Hans Fallada bij Uitgeverij Cossee

Wat nu, kleine man?
De drinker

Eerste druk november 2010

Vijfde druk naar de oorspronkelijke versie april 2012

Oorspronkelijke titel *Jeder stirbt für sich allein*

© Aufbau Verlag GmbH & Co. KG, Berlijn 2011

Vertaling 1949 van A.Th. Mooij, volledig herzien door A. Habers

© 2011 Uitgeverij Cossee BV, Amsterdam

Vertaling nawoord Hans Fallada door Gerda Meijerink

Vertaling nawoord Almut Giesecke en aanvullingen vierde druk
door Anne Folkertsma

Omslagillustratie © Mary Evans Picture Library

Boekomslag Marry van Baar

Typografie binnenwerk Adriaan de Jonge, Amsterdam

Druk HooibergHaasbeek, Meppel

ISBN 90 5936 333 5 | NUR 302

DEEL EEN

Quangel en zijn vrouw

1 De post brengt een onheilsboodschap

Langzaam beklimt postbezorgster Eva Kluge de treden in het trappenhuis van Jablonskistrasse 55. Ze loopt niet alleen zo langzaam omdat ze moe is van haar ronde, maar ook omdat ze in haar tas een van die brieven heeft zitten die ze slechts met tegenzin bezorgt. En zo dadelijk, twee trappen hoger, moet ze deze bij de familie Quangel afgeven. Mevrouw Quangel wacht haar vast al op, al meer dan twee weken wacht ze de postbezorgster op, gespannen of ze geen veldpostbrief voor haar bij zich heeft.

Voor postbezorgster Kluge de getypte veldpostbrief afgeeft, moet ze eerst nog bij de familie Persicke, op de etage daaronder, de partijcirculaire bezorgen. Persicke is dienstleider of politiek leider of zoiets bij de Partij – Eva Kluge haalt al die baantjes nog altijd door elkaar. In elk geval moet je bij de Persickes met ‘Heil Hitler’ groeten en goed oppassen wat je zegt. Hoewel... dat moet je overal; je komt maar zelden iemand tegen met wie je kunt bespreken wat je werkelijk denkt. Eva Kluge heeft totaal geen politieke belangstelling; ze is maar een gewone vrouw, en als vrouw vindt ze dat de kinderen niet ter wereld worden gebracht om zo gauw mogelijk als kanonnenvlees te dienen. En een huishouding zonder man is ook niets waard. Voorlopig heeft ze niets meer; noch een man, noch een huishouding, noch haar twee jongens. In plaats daarvan moet ze haar mond houden, heel voorzichtig zijn en afschuwelijke veldpostbrieven rondbrengen, die niet met de hand maar met de typemachine zijn geschreven en als afzender de regimentsadjudant vermelden.

Ze belt bij de Persickes aan, zegt ‘Heil Hitler!’ en geeft de oude zuiplap zijn circulaire. Op zijn revers draagt hij het insigne van de Partij en het ordeteken van zijn rang, en hij vraagt: ‘Heb je nog nieuws?’

Ze antwoordt voorzichtig: ‘Ik weet het niet zeker, maar ik geloof dat Frankrijk heeft gecapituleerd.’ En ze voegt er snel aan toe: ‘Is er bij de Quangels iemand thuis?’

Persicke slaat geen acht op haar vraag. Hij rukt de krant open. ‘Ja, daar staat het: Frankrijk heeft gecapituleerd.’

Ach juffrouw, en u zegt het op een toon alsof u een broodje staat te verkopen! Kunt u dat niet wat vrolijker vertellen? U moet het tegen iedereen zeggen die geen radio heeft, dan worden ook de laatste kankeraars het met ons eens. De tweede Blitzkrieg is voorbij, nou nog één hindernis en dan

naar Engeland varen! Drie maanden, dan liggen de Tommies op hun gat, en dan moet u es zien wat we voor een leventje krijgen bij onze Führer. Dan kunnen de anderen bloeden, en zijn wij de baas in de wereld! Kom binnen, meid, drink een borreltje mee! Amalie, Erna, August, Adolf, Baldur – vooruit, allemaal hier komen! Vandaag nemen we het ervan, vandaag voeren we geen klap meer uit. Eerst zetten we het op een zuipen, en dan gaan we vanmiddag naar die ouwe Jodin op de vierde verdieping. Dat kreng zal ons op koffie en koek trakteren. Ze moet, versta je, ik laat het er nou niet meer bij zitten! Nu zijn wij de heersers van de wereld en moet iedereen voor ons kruipen!

Terwijl Persicke, omgeven door zijn gezin, zich steeds welbespraakter toont en de eerste glaasjes jenever al achteroverslaat, klimt de postbezorgster naar de volgende etage en belt ze aan bij de Quangels. Ze houdt de brief al in haar hand, met de bedoeling direct door te lopen. Maar ze heeft geluk: het is niet de vrouw, die meestal een paar vriendelijke woorden met haar wisselt, maar de man met zijn scherpe vogelkop, dunne lippen en koude ogen, die haar opendoet. Zwijgend neemt hij de brief in ontvangst, en sluit meteen de deur weer, alsof ze een dievegge is voor wie men op moet passen.

Maar Eva Kluge haalt over zoiets haar schouders op en gaat weer naar beneden. Sommige mensen zijn nu eenmaal zo. Zolang ze de post in de Jablonskistrasse bezorgt, heeft die man nog geen woord tegen haar gezegd, niet eens 'Heil Hitler' of 'Goedendag', hoewel ze weet dat ook hij een baantje bij het Arbeidsfront heeft. Nu ja, laat hem maar – ze kan er niets aan veranderen. Ze heeft niet eens haar eigen man kunnen veranderen, die zijn geld verspilt in kroegen en op wedrennen, en die enkel thuis opduikt als hij helemaal platzak is.

Bij de familie Persicke hebben ze in de opwinding de huisdeur open laten staan, en uit de woning klinkt gerinkel van glazen en het lawaai van een overwinningsfeest. De bezorgster trekt zachtjes de deur in het slot en daalt verder de trappen af. Ondertussen bedenkt ze dat het eigenlijk een goed bericht is, want door de snelle overwinning op Frankrijk zal het eerder vrede zijn. Dan komen haar beide jongens terug.

Maar deze hoopvolle gevoelens worden doorkruist door de onbehaaglijke overweging dat mensen als de Persickes het dan voor het zeggen zullen hebben. En het lijkt haar toch ook niet zo best dat dergelijke lieden de baas zullen zijn en dat niemand meer zal kunnen zeggen wat hij op zijn hart heeft.

Ze denkt ook vluchtig aan de man met het kille gierengezicht, aan wie ze zojuist de veldpostbrief heeft overhandigd, en aan de oude Jodin Rosen-

thal op de vierde verdieping, wier man veertien dagen geleden door de Gestapo is weggehaald. Een vrouw met wie je medelijden krijgt. De Rosenthals hadden vroeger een lingeriewinkel aan de Prenzlauer Allee. Toen is de zaak geariseerd, en nu is de man – die bijna zeventig moet zijn – weggehaald. De twee oude mensen hebben beslist nog nooit iemand kwaad gedaan. Ze gaven altijd krediet, ook aan Eva Kluge als zij eens geen geld in huis had voor nieuw kinderondergoed. En slechter van kwaliteit of duurder dan in andere zaken was hun waar ook niet. Nee, het wil er bij Eva Kluge niet in dat zo'n man als Rosenthal slechter zou zijn dan de Persickes, alleen maar omdat hij een Jood is. En nu zit de oude vrouw daarboven in haar woning, moederziel alleen, en durft zich niet meer op straat te vertonen. Pas als het donker is doet ze, met haar Jodenster op, haar inkopen, en waarschijnlijk lijdt ze al honger. Nee, denkt Eva Kluge, al hebben we Frankrijk tien keer overwonnen, rechtvaardigheid bestaat bij ons niet meer...

Dan heeft ze het naburige huis bereikt en brengt ze haar post verder rond.

Werkmeester Otto Quangel is intussen met zijn brief de kamer binnengekomen en heeft hem op de naaimachine gelegd. 'Hier!' zegt hij alleen maar. Hij gunt zijn vrouw altijd het voorrecht deze brieven te openen, omdat hij weet hoezeer ze aan hun enige zoon Otto is gehecht. Nu staat hij tegenover haar. Hij houdt zijn dunne onderlip tussen zijn tanden en wacht op het vrolijke opklaren van haar gezicht. Op zijn zwijgzame, stille en weinig tedere manier houdt hij ontzettend veel van zijn vrouw.

Zij heeft de brief opengescheurd en een ogenblik klarede haar gezicht werkelijk op, maar het betrok toen ze het getypte schrift zag. Het kreeg een angstige uitdrukking, ze las steeds langzamer, alsof ze bang was voor ieder volgend woord. De man staat voorovergebogen, hij heeft zijn handen uit zijn zakken gehaald. Hij bijt nu zijn tanden vast in zijn onderlip, hij vermoedt onheil. Het is heel stil in de kamer, dan begint de adem van de vrouw te stokken.

Plotseling uit ze een zachte kreet, een geluid zoals haar man nog nooit van haar gehoord heeft. Haar hoofd valt voorover, slaat eerst tegen de garenklosjes op de machine en zakt dan tussen de plooiën van het naaiwerk, waarmee ze de noodlottige brief aan het gezicht onttrekt.

In twee stappen staat Quangel achter haar. Met een voor zijn doen zeer ongewone haast legt hij zijn grote werkhand op haar rug. Hij voelt dat zijn vrouw over haar hele lichaam siddert. 'Anna!' zegt hij. 'Anna, toe dan toch!' Hij wacht een ogenblik en waagt dan: 'Is er iets met Otto? Is hij gewond? Zwaar?'

Het sidderen houdt aan, maar geen woord komt over de lippen van de vrouw. Ze maakt geen aanstalten om het hoofd op te heffen en hem in de ogen te zien.

Hij kijkt naar haar schedel. Het haar is dun geworden in de tijd dat ze getrouwd zijn. Ze zijn nu oude mensen; als Otto werkelijk iets is overkomen, zal ze niemand meer hebben van wie ze houden kan. Alleen hemzelf, maar hij heeft altijd het gevoel dat er aan hem niet zoveel is om van te houden. Hij kan haar nooit uitleggen, met geen enkel woord, wat zij voor hem betekent. Zelfs nu kan hij haar niet strelen, troosten, een beetje lief voor haar zijn. Hij legt enkel zijn zware hand op haar dunbehaarde schedel, dwingt haar op te zien en zegt halffluid: 'Je wilt me toch wel vertellen wat die mensen ons te schrijven hebben, Anna?'

Maar hoewel haar ogen zich nu vlak bij de zijne bevinden, kijkt ze hem niet aan, maar houdt ze de oogleden neergeslagen. Haar gezicht is geelbleek, de anders zo frisse kleur is verdwenen. Het lijkt wel alsof het vlees van haar schedel is geweken, alsof hij een doodshoofd tegenover zich heeft. Alleen de wangen en de mond trillen, zoals het hele lichaam trilt: een geheimzinnig beven dat vanbinnen komt.

Terwijl Quangel naar dit vertrouwde, maar nu zo vreemde gezicht kijkt, terwijl hij zijn hart steeds heviger voelt kloppen en hij totaal niet in staat is haar ook maar een beetje te troosten, wordt hij overmeesterd door een geweldige angst. Eigenlijk is het een belachelijk soort angst voor het diepe verdriet van zijn vrouw, want hij wordt bang dat ze zal gaan schreeuwen, harder en wilder dan ze net deed. Hij was altijd op stilte gesteld, niemand in de rest van het huis hoefde iets van de Quangels te merken. En je gevoelens uitschreeuwen – nee, dat nooit. Maar ondanks zijn angst kan hij niets anders doen dan zijn vraag herhalen: 'Wat schrijven ze dan? Zeg het toch, Anna!'

De brief ligt nu open op tafel, maar hij waagt het niet zijn hand ernaar uit te strekken. Want daarbij zou hij het hoofd van zijn vrouw moeten loslaten en hij weet dat dit hoofd, dat boven de ogen al twee bloederige vlekken vertoont, dan opnieuw op de machine zal vallen. Hij verzamelt al zijn moed en vraagt nog eens: 'Wat is er dan met Ottootje?'

Het is alsof dit troetelnaampje, dat haar man anders nooit gebruikt, de vrouw vanuit haar wereld van verdriet terugroept naar het leven. Ze slikt een paar keer en opent zelfs haar ogen die anders heel blauw zijn, maar er nu flets uitzien. 'Met Ottootje?' fluistert ze bijna. 'Wat zou er met hem zijn? Er is niets met hem aan de hand. Er bestaat geen Ottootje meer, dat is alles.'

De man zegt alleen 'O,' maar het komt uit het diepst van zijn hart.

Zonder het te weten heeft hij het hoofd van zijn vrouw losgelaten en grijpt hij naar de brief. Zijn ogen staren naar de regels zonder dat de betekenis tot hem doordringt.

Dan rukt zijn vrouw hem de brief uit de hand. Haar stemming is omgeslagen, woedend scheurt ze het vel papier in stukken, in snippers, in snip-pertjes, terwijl ze hem voor de voeten gooit: ‘Wat? Wil je die rotzooi ook nog lezen? Die smerige leugens die ze allemaal schrijven? Dat hij een heldendood is gestorven voor zijn Führer en voor zijn volk? Dat hij zich als een voorbeeldig soldaat en kameraad heeft gedragen? Dat wil jij je door die lui laten wijsmaken, terwijl we allebei weten dat Ottootje het liefste aan zijn radio’s zat te knutselen, dat hij moest huilen toen ze hem opriepen! Hoe vaak heeft hij mij, toen hij rekrut was, niet gezegd hoe laag ze zijn en dat hij liever zijn hele rechterhand zou missen dan naar het front te gaan? En nu een voorbeeldig soldaat en de heldendood! Leugens, allemaal leugens! Dat hebben jullie nou bereikt met je vervloekte oorlog, jij en je Führer!’

Ze staat nu voor hem, de vrouw die kleiner is dan hij – haar ogen sproeien vonken van woede.

‘Ik en mijn Führer?’ mompelt hij, totaal overweldigd door deze aanval. ‘Waarom is het nu plotseling mijn Führer? Ik ben niet eens lid van de Partij, alleen van het Arbeidsfront, en dat is verplicht voor iedereen. En we hebben altijd alle twee op hem gestemd, jij net zo goed als ik, en jij hebt ook een baantje bij de Vrouwenbond.’

Hij zegt dat allemaal op zijn uitvoerige, langzame manier, niet zozeer om zich te verdedigen als wel om de feiten in het juiste licht te plaatsen. Hij begrijpt nog steeds niet hoe zijn vrouw plotseling tot deze aanval is gekomen. Ze zijn het toch eigenlijk altijd met elkaar eens geweest...

Maar zij zegt opgewonden: ‘Waarom ben jij dan de baas in huis en neem je alle beslissingen? Jij moet altijd je zin hebben, als ik een schot voor de winteraardappels in de kelder wil laten maken, moet dat gebeuren zoals jij en niet zoals ik het wil. En over zo’n belangrijke zaak neem je de verkeerde beslissing? Jij bent een stiekemer, jij wilt alleen maar rust hebben en niet in de gaten lopen. Jij hebt gedaan wat iedereen deed, en toen ze schreeuwden: “Führer, beveel, wij volgen!” ben je er als een schaap achteraan gehold. En wij hebben weer achter jou aan moeten lopen. Maar nu is mijn Ottootje dood en geen Führer in de hele wereld geeft hem aan mij terug, en ook jij niet!’

Hij hoorde alles aan zonder een woord te zeggen. Het had nooit in zijn aard gelegen ruzie te maken, en bovendien voelde hij dat alleen het verdriet haar zo deed spreken. Hij was er bijna blij om dat ze zo tegen hem raasde,

dat ze haar droefheid nog niet de vrije loop liet. Als enig antwoord op alle beschuldigingen zei hij: 'Iemand zal het tegen Trudel moeten zeggen.'

Trudel was Otto's meisje geweest, al bijna zijn verloofde. Trudel had hun al moeder en vader genoemd. Ze kwam vaak 's avonds, ook nu, terwijl Otto weg was, en bleef dan even praten. Overdag werkte ze in een uniform-fabriek.

De naam Trudel bracht Anna Quangel meteen op andere gedachten. Ze wierp een blik op de klok en vroeg: 'Zou je het nog redden voor je werk begint?'

'Ik heb vandaag dienst van één tot elf,' zei hij. 'Dat lukt nog wel.'

'Goed,' zei ze. 'Ga dan, maar stuur haar hierheen en praat niet over Ottootje. Ik wil het zelf tegen haar zeggen. Om twaalf uur is het eten klaar.'

'Nu, dan ga ik. Ik zal haar zeggen dat ze vanavond langs moet komen,' zei hij. Hij aarzelde nog even en keek naar haar geelbleke gezicht. Ze beantwoordde zijn blik en een ogenblik starden zij elkaar zo zwijgend aan, de twee mensen, die bijna dertig jaar zonder conflicten hadden samengeleefd: hij zwijgzaam en stil, en zij die een beetje leven in de woning bracht.

Maar hoe ze elkaar ook aankeken, ze hadden elkaar niets te zeggen. En dus knikte hij en ging de deur uit.

Ze hoorde de huisdeur dichtvallen. Nauwelijks was ze er zeker van dat hij weg was, of ze wendde zich weer naar de naaimachine en zocht de snippers van de noodlottige veldpostbrief bij elkaar. Ze probeerde ze aan elkaar te passen, maar begreep dat dit nu te lang zou duren, ze moest allereerst zijn eten klaarmaken. Dus deed ze de overblijfselen van de brief zorgvuldig in de envelop en legde die in haar psalmboek. Vanmiddag, als Otto werkelijk weg was, zou ze tijd hebben om de snippers uit te zoeken en op te plakken. Al waren het dan ook allemaal domme en gemene leugens, het was toch het laatste van Ottootje. Ze zou de brief bewaren en aan Trudel laten zien. Misschien zou ze dan kunnen huilen, nu brandde alles nog van binnen. Het zou goed zijn eindelijk te kunnen huilen.

Ze schudde verbitterd haar hoofd en begon het eten klaar te maken.

2 Wat Baldur Persicke te zeggen had

Toen Otto Quangel de woning van Persicke passeerde, klonk daaruit een mengeling van instemmend gejoel en Siegheil-geschreeuw. Quangel versnelde zijn passen, alleen al om niemand van dat gezelschap tegen te hoeven komen. Ze woonden al tien jaar lang in hetzelfde huis, maar Quangel had vanaf het begin in het bijzonder ieder contact met de Persickes probe-

ren te vermijden, zelfs vroeger, toen Persicke nog een kleine, tamelijk mislukte kroeghouder was geweest. Nu waren de Persickes belangrijke lui geworden; de oude heer had allerlei baantjes in de Partij en de beide oudste zoons waren bij de SS. Geld scheen bij hen geen rol te spelen.

Des te meer reden om voorzichtig te zijn, want iedereen die er zo voor stond, moest goede vriendjes blijven met de Partij – en dat kon alleen maar door iets voor de Partij te doen. Wat zoveel betekende als: anderen aangeven, bijvoorbeeld melden: die en die heeft naar een buitenlandse zender geluisterd. Quangel zou daarom het liefst allang de radio's uit Otto's kamer ingepakt in de kelder hebben opgeborgen. Je kon niet voorzichtig genoeg zijn nu de een de ander bespioneerde, de Gestapo iedereen in de gaten hield, het concentratiekamp in Sachsenhausen steeds meer uitbreidde en de valbijl in Plötzensee elke dag in bedrijf was. Hij, Quangel, had geen radio nodig, maar Anna was tegen het opbergen geweest. Ze geloofde dat het oude spreekwoord nog gold: een zuiver geweten is het beste slaapmiddel. Maar dat ging allang niet meer op, als het ooit gegolden had!

Met deze gedachten in zijn hoofd haastte Quangel zich de trap af en bereikte hij, via de binnenplaats, de straat.

Bij de Persickes waren ze zo aan het schreeuwen omdat het genie van de familie, de gymnasiast Baldur, die, als zijn vader het kan regelen, zelfs naar een Napola gaat voor zijn opleiding – omdat deze Baldur dus in de *Völkische Beobachter* een foto gevonden heeft. Op de foto staan de Führer en Rijksmaarschalk Göring, en het onderschrift luidt: 'Bij de ontvangst van het capitulatiebericht van Frankrijk.' Zo zien de twee op het plaatje er ook wel uit: Göring lacht over zijn hele vette gezicht, en de Führer slaat op zijn dijen van plezier.

De Persickes waren even vrolijk als de twee op het plaatje, maar toen vroeg die pientere Baldur: 'Valt jullie dan niets op aan die foto?'

Ze staren hem afwachtend aan, volledig overtuigd van de intellectuele superioriteit van deze zestienjarige jongen, zodat niemand het waagt iets op te merken.

'Nou,' zegt Baldur, 'denk even na! Die foto is toch door een persfotograaf gemaakt? Zou die er echt bij geweest zijn toen het bericht van de capitulatie binnenkwam? Dat gebeurt toch per telefoon of koerier of misschien zelfs wel door een Franse generaal persoonlijk, en daarvan zie je op de foto niets. Die twee staan hier helemaal alleen in de tuin en hebben plezier...'

De hele familie Persicke zit hem nog steeds zwijgend aan te gapen. Ze kijken bijna dom van oplettendheid. De oude heer zou het liefst weer een nieuwe borrel inschenken, maar dat durft hij niet zolang Baldur aan het